

Zlomek Svatovítský

[157b²] Hic incipitur Boemicalis Alexander

Genz ze ymene byl wyehlaſſny,
gehoz rozum byl tak yaſny,

byl wyehlaſſny

přísudek jmenný se sponou

spona

3. os. sg. maskulina préterita, atematické sloveso *býti, jsem, jsi*
sloveso *být* je supletivní, formy tvoří od dvou kořenů

**es-* – zřejmě *s-*ový deiktický element

**bhu-* původní význam ‚narůstat, nabývat‘

Formy derivované z kořene *js-* (< * *es*) jsou atematické; formy derivované z kořene **bhū-* / **bhē-* jsou tematické: a. infinitivní kmen obsahuje Ø kmenotvornou příponu (*bý-Ø-ti, by-Ø-l, by-Ø-v, by-Ø-tie, by-Ø-ch*); b. futurum obsahuje kmenotvornou příponu *-de-/-e-* (*bu-de-š, bu-de-Ø*).

Toto sloveso se vyznačuje supletivností (velmi starobylý jev, bývá považován za projev mimořádné frekvence tohoto slova). Jeho flexe je tedy poznamenána takovými alternacemi, které musíme považovat za součást slovníkové výbavy tohoto slova.

sloveso *býti* se vyznačuje velkou významovou vágností a s tím související funkční pestrostí.

V češtině se sloveso *býti* ustálilo ve dvou (třech?) funkcích:

samostatné (spona, existence) × nesamostatné (auxiliár)

jmenná část přísudku věhlasný

Adjektivum v nominativu. V češtině se adjektiva v predikativní funkci se sponou *býti* užívají jen v nominativu. Instrumentál proniká v památkách jen výjimečně, obvykle jako projev hyperkorektnosti (*tráva je zelenou*). Adjektivum je v instrumentálu jen u spony *státi (sě)*.

Složená deklinace je u adjektiv nepůvodní, nahradila ji až v dalším vývoji. Jmenná deklinace zůstala u adjektiv (i když ne u všech!!!) pouze v predikativní funkci.

věhlasný

věhlas → *věhlas-ný*

desubstantivní adjektivum kvalitativní

ADJEKTIVA KVALITATIVNÍ

Derivují se ze substantiv, vyjadřují konstitutivní vlastnosti adjektiv, a to tak, že ji popisuje (deskriptivní), anebo hodnotí (kvalifikační); deskriptivní mají charakter objektivní (*mrtvý*, *živý*, ...), kdežto kvalifikační mají charakter kontextově vázaný, který je výsledkem **hodnocení**, tzn. vztahuje se k nějakému etalonu.

stsl.	kvalita		
stč.	kvalita	objektová posesivnost , vyznačovat se tím, co vyjadřuje jméno‘, -atý od všech rodů (<i>rohatý</i>), -ovatý hlavně od maskulin (<i>uzlovatý</i> , <i>hrbovatý</i>) výhradně od konkrét	
střč.	kvalita	objektová posesivnost nepravidelně zejména -atý/-ovatý	podobnost nepravidelně zejména -ovatý / -ovitý <i>houbovatý</i> <i>jabkovitý</i>
nvč. už není řízen rodem	kvalita	objektová posesivnost -atý/-natý/-ovatý <i>hubatý</i>	podobnost -ovitý <i>houbovatý</i> ,podobný houbě‘, <i>jabkovitý</i> ,podobný jabku‘,

Přípona *-ný* je funkčně velmi vytižená, (a proto) sémanticky velmi obecná, užívá se také u relačních či dějových adjektiv.

STSL.

Původní formanty:

- <i>bnb</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nejzastoupenější, • poměrně produktivní (od konkrét i abstrakt, od motivovaných i nemotivovaných substantiv),
--------------	--

	<ul style="list-style-type: none"> • funkčně byl nevyhraněný, mohl derivovat také relační adjektiva – od konkrét. • varianta <i>-ovъnъ/ -evъnъ</i> od o-/u-kmenů a některých kons. kmenů
--	--

stará čeština

<i>-ný</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nejvíce od abstrakt, od konkrét málo • od všech rodů
------------	---

střední čeština

<i>-ný</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nadále převážně od abstrakt a maskulin či feminin
------------	---

národní obrození

<i>-ný</i>	<ul style="list-style-type: none"> • už jen od abstrakt • v kompozitech konkuruje <i>-ý</i>: <i>jinozpůsob-n-ý</i> × <i>dlohoprst-ý</i>
------------	---

nová čeština

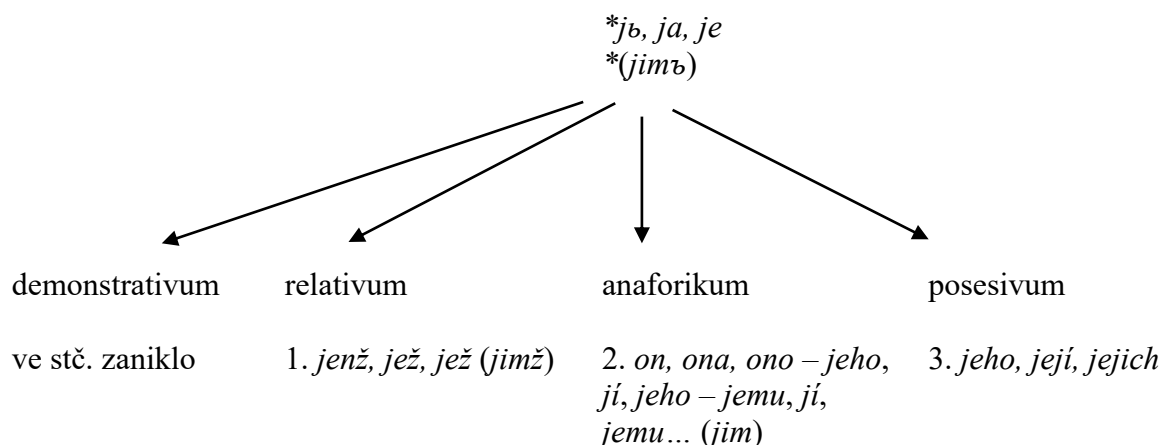
	rod není pro derivaci relevantní
<i>-ný</i>	<ul style="list-style-type: none"> • už jen od abstrakt • v kompozitech konkuruje <i>-ý</i>: <i>vlastizrád-n-ý</i> × <i>dlohoprst-ý</i>

Genz

subjekt a zároveň subjunktor = pronominální relativum v nominativu

<i>jen-</i>	<i>-ž</i>
anaforické zájmeno	původně příklonná částice <i>-že</i> ve staré češtině s rozdílnými funkcemi

- původně ukazovací zájmeno (,ten‘),
- z něj vzniklo anaforické zájmeno, které slouží koreferenci,
- z anaforické funkce vznikla funkce relativní,
- z anaforické funkce v genitivu vzniklo posesivní zájmeno.

Relativa se do spojovací funkce se dostala jako tázací nebo jako anaforické prostředky:

- *j-ové*
Vidiechom jednoho slavného starcě, jemužto Eliáš riekáchu ,tomu‘

- *k-ové*
kterůž stranu peniez súdí, druhá sě na prázdno trudí ,kterou‘

Změna tázací a anaforické funkce může být chápána jako proces gramatikalizace. Zjednodušeně viděno má gramatikalizace dvě podoby:

- lexikální jednotky se mění na funkční slova a dále na afixy
- funkční slova plnící gramatické funkce získávají nové gramatické funkce (případ změny tázacích a anaforických zájmen na subjunktory)

Ve staré češtině konkurovala vztažným výrazům vytvořeným od *k-ového* základu vztažná příslovce vytvořená od *j-ového* základu – obdobnou situaci můžeme pozorovat v současné angličtině, kde si konkurují vztažná zájmena: *that* (původně ukazovací) a *which* (původně tázací):

kde × jady
kam × jam
který × jenž
...

Původně byl mezi těmito relativy (vztažnými výrazy) funkční rozdíl (v něčem podobný už zmíněnému rozdílu mezi anglickým *that* a *which*): ve 14. století ještě spojovací výrazy od *k-ového* základu uvozovaly věty, jejichž obsahy byly pojaté jako neurčené, zatímco věty od *j-ového* základu uvozovaly věty chápané jako určené (Zubatý). Podle Trávníčka byl rozdíl syntaktický: *k-ové* subjunktory = substantivní věty, *j-ové* subjunktory = přívlastkové věty.

-ŽE

původně příklonná částice nejasného významu		
ve staré češtině velmi rozdílné funkce		
v imperativu	u demonstrativ vyjadřujících totožnost/identitu	syntaktická specifikace
<i>budi-ž, stani-ž se</i>	<i>tý-ž, tentý-ž</i>	<i>co-ž × co</i> <i>kdy-ž × kdy</i> <i>jeho-ž × jeho</i>

ze jmene

adverbializací vzniklé adverbium

*ze**jmene*

předložka se 2. pádem

gen. (konsonantická forma!!!) substantiva

ADVERBIALIZACE

Proces, při němž se ve větném kontextu mění slovnědruhová příslušnost: z formy jmenné (předložkové i nepředložkové) se stává slovnědruhově podoba adverbialní (ale mohou to být i jiné procesy: spojky *protože*, předložky *kolem*, částice *však*). Předpokladem adverbializace jsou adverbialní funkce jmen – adverbializaci lze tedy chápat jako výsledek reanalýzy:

Adverbializaci obvykle podléhají formy či slova vývojově zániková

- 1) neproduktivní formy (*jmě, jmene*: původně *n*-kmen → *jméno, jména* *o*-kmen)
- 2) jmená deklinace adjektiv *z nova*
- 3) zaniknuvší forma *leto-s, sice*
- 4) jmené formy slovesné *stoje* → *vstoje*
- 5) věty *jak moha, bůhvíproč* atd.

gehoz rozum byl tak yafny

vedlejší věta přívlastková

spojovací prostředek je posesivní relativum *jeho-ž*

Tato posesivní zájmena se vyvinula z adnominálního genitivu, tj. *klobouk jeho* mělo stejnou syntaktickou platnost jako *klobouk Petra Nováka*.

Projevem přeměny tohoto genitivu ukazovacího zájmena v samostatné posesivum pak je skloňování *jejie* podle *pěšie* a obligatorní antepozice *jeho její jejich* před jménem.

Ve spojovací funkci mělo tuto posesivní platnost zájmeno *čí*:

blažený, či böh Jakuböv pomocník jeho ŽaltWitt
jehož

byl yafny

přísudek jmenný se sponou

viz předchozí verš

jasný je kvalitativní adverbium derivované ze substantiva *jas* → *jas-ny* (viz výše)

rozum

stará formace, velmi složitý významový a formální vývoj

**au-mos* > **umь* → *um-ě-ti* → *roz-uměti* → *rozum-Ø*

ide. ‚schopnost vnímat‘ ,vyznati se v čem‘

deverbální jméno

Jsou dva **druhy jmen denotujících události (NESČ)**

paradigmaticky tvořená od každého slovesa – verbální substantiva	×	dějová jména s distribucí omezenou na určitou třídu sloves – substantiva dějová/event noun
<i>-nie / -tie</i> (původně to jsou pasivní participia)		<i>-Ø</i> – ve staré češtině jen od <i>Ø-</i> , <i>i-</i> a <i>n-</i> kmenů (<i>porod-i-ti</i> → <i>porod-Ø</i> , <i>natisk-nú-ti</i> → <i>nátisk-Ø</i> <i>-ba</i> od <i>i-</i> kmenů (<i>léč-i-ti</i> → <i>léčba</i>)
vysoce produktivní		produktivita odlišná 1/ produktivní <i>-ba</i> , <i>-Ø</i> , <i>-a</i> , <i>-ka</i> (objevuje se ve staré češtině), <i>-ná</i> (objevuje se v češtině střední doby, obsahuje kmenotvorný formant!!!) 2/ neproduktivní <i>*-jb</i> (<i>vlásti</i> /< <i>*vlad-Ø-ti</i> / → <i>vlast'</i> /<

		<i>*vlad-jb/</i> , <i>*-znb</i> (<i>* ži-Ø-ti</i> → <i>* ži-znb</i>) <i>* -ja</i> (<i>* svět-i-ti</i> → <i>svěca</i> / < <i>*svět-ja/</i>) <i>-tba</i> (vzniklý až ve staré češtině kontaminací <i>-ba</i> a <i>-tva</i>)
uchovávají kmenotvorný formant		kmenotvorný formant se v procesu derivace ztrácí (resufixace?)
pouze abstrakta		tyto formanty mají tendenci pojít se s konkréty – mají tedy spíše charakter mutační <i>pařba</i> (= <i>paření</i>) × <i>pařba</i> (= <i>večírek</i>) <i>rvačka</i> (= <i>rvaní se</i>) × <i>rvačka</i> (= <i>zápas</i>)

gehoz

přívlastek shodný

jeho + *že* → *jehož***tak**

příslowčné určení míry, zájmenné příslovce ve významu ‚tolik‘

původní význam je způsobový, z něj se vyvinul měrový

Zájmenná příslovce se tvořila od několika zájmenných základů, k nimž byly přidány rozličné přípony:

	způsobový	prostorová a časová orientace – směr	prostorová a časová orientace – místo	výběr z možností	předpony	-va-
	<i>-ko</i>	<i>-dy</i>	<i>-mo</i>	<i>-li</i>	<i>od-, do-, po-</i>	
tázací						
<i>k</i> -ový	<i>kako</i>	<i>kudy</i>	<i>kamo</i>	<i>koli</i>		
demonstrativní						
<i>t</i> -ový	<i>tako</i>	<i>tudy</i>	<i>tamo</i>	<i>toli</i>	<i>odtud</i> <i>dotud</i> <i>potud</i>	
<i>j</i> -ový	<i>jako</i>		<i>jam(žto)</i>	<i>jeli</i>	<i>doňad</i>	<i>poněvadž</i>
<i>s</i> -ový			<i>sěmo</i>		<i>dosud</i>	<i>dosavad</i>

						<i>posavad</i>
totalizující						
vš-ový	<i>všako</i>	<i>všudy</i>		<i>všeli(ko)</i>	<i>všudy</i> <i>všude</i>	<i>odevšad</i>
izolující						
jin-ový	<i>jinako</i>	<i>jinudy</i>	<i>jinam</i>		<i>jinudy</i>	